

عنوان کارگاه

بررسی تحولات کمی و کیفی اشتغال بخش کشاورزی ایران در دهه ۱۳۹۰

دکتر مجتبی پالوج

(قائم مقام رئیس موسسه و دانشیار موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی)

دکتر کوهسار خالدي

(استادیار موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی)

۵ تیرماه ۱۴۰۲

مشخصات کارگاه

پرسشهای اصلی:

- در دهه گذشته، اشتغال در بخش کشاورزی ایران با چه تحولات کمی و کیفی مواجه شده است؟
- کاهش اشتغال کشاورزی ایران را باید فرصت قلمداد کرد یا تهدید؟
- سیاستهای مناسب در مورد اشتغال کشاورزی ایران کدامند؟

هدف اصلی کارگاه

بررسی تغییرات اشتغال کشاورزی ایران در دهه ۱۳۹۰

اهداف فرعی کارگاه:

- آشنایی با برخی از مفاهیم پایه در حوزه آمارهای نیروی کار.
- بررسی قوانین توسعه اشتغال در بخش کشاورزی و مناطق روستایی.
- بحث و بررسی در مورد سیاستهای متناسب اشتغال کشاورزی.

فهرست مطالب اصلی:

- اشتغال کشاورزی در قوانین کشور
- تعاریف و مفاهیم
- روند تحولات اشتغال کشاورزی ایران
- فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از تحولات اشتغال بخش کشاورزی ایران
- مقابله با چالش‌های فراروی ناشی از تحولات نیروی کار کشاورزی
- سیاست مناسب در مورد اشتغال بخش کشاورزی
- الزامات به کارگیری نیروی کار متخصص و تثبیت اشتغال کشاورزی
- عوامل موثر بر کمیت و کیفیت اشتغال کشاورزی
- کاهش میزان اشتغال کشاورزی: فرصت یا تهدید برای کشاورزی؟
- نیروی کار کشاورزی؛ ابزار توسعه کشاورزی یا هدف توسعه کشاورزی؟
- نتایج و پیشنهادهای سیاستی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت جهاد کشاورزی
موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی،
اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

اشتغال کشاورزی در قوانین کشور

اصل ۲۸ قانون اساسی: آزادی انتخاب شغل و الزام دولت به فراهم کردن امکان اشتغال

هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند. دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید.

ماده ۸۰ (قانون برنامه پنجم توسعه)

به دولت اجازه داده می‌شود در راستای **ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو** اقدام‌های زیر را انجام دهد:

(الف). حمایت مالی و تشویق توسعه شبکه‌ها، خوشه‌ها و زنجیره‌های تولیدی، ایجاد پیوند مناسب بین بنگاه‌های کوچک، متوسط، بزرگ (اعطاء کمک‌های هدفمند) و انجام تمهیدات لازم برای تقویت توان فنی - مهندسی - تخصصی، تحقیق و توسعه و بازاریابی در بنگاه‌های کوچک و متوسط و توسعه مراکز اطلاع‌رسانی و تجارت الکترونیک برای آنها.

(ب). رفع مشکلات و موانع رشد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط و کمک به بلوغ و تبدیل آنها به بنگاه‌های بزرگ و رقابت‌پذیر.

(ج). گسترش کسب و کار خانگی و مشاغل از راه دور و طرح‌های اشتغالزای بخش خصوصی و تعاونی به ویژه در مناطق با نرخ بیکاری بالاتر از متوسط نرخ بیکاری کشور.

(د). حمایت مالی و حقوقی و تنظیم سیاست‌های تشویقی در جهت تبدیل فعالیتهای غیرمتشکل اقتصادی خانوار به واحدهای متشکل.

(ه). حمایت مالی از بخش غیردولتی به منظور توسعه و گسترش آموزش‌های کسب و کار، کارآفرینی، فنی و حرفه‌ای و علمی - کاربردی.

(و). اعمال تخفیف پلکانی و یا تأمین بخشی از حق بیمه سهم کارفرمایان کارگاههایی که با تأیید و یا معرفی واحدهای وزارت کار و امور اجتماعی در جهت به کارگیری نیروی کار جدید مبادرت می‌نمایند، به شرط آن که واحد، تازه تأسیس بوده و یا در سال قبل از آن، کاهش نیروی کار نداشته باشد.

تبصره - آئین‌نامه اجرائی بندهای فوق شامل نحوه، میزان و مدت زمان استفاده از امتیازات موضوع بندهای فوق حداکثر ظرف شش ماه پس از تصویب این قانون به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

(ز). برای استمرار فرصت‌های شغلی، ماده (۱۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات تسهیل نوسازی صنایع کشور و اصلاح ماده (۱۱۳) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در طول سال‌های برنامه پنجم تنفیذ می‌گردد.

بند (ز) ماده ۱۹۴ قانون برنامه پنجم توسعه

ساماندهی و استقرار فعالیتهای کارآفرینی و اشتغالزای کوچک و متوسط تولید و خدماتی در مناطق روستایی از طریق ارائه مشوقهای مالی و اعتباری.

بند (ک) ماده ۱۹۴ قانون برنامه پنجم توسعه

حمایت مالی از طریق اعطاء تسهیلات، وجوه اداره شده، یارانه سود و کارمزد جهت توسعه اشتغال خانوارهای روستایی و عشایری با اولویت **روشهای محلی و بومی** و نیز **تقویت مدیریت یکپارچه اراضی** از طریق مشارکت با تشکلهای حقوقی به منظور **جلوگیری از خردشدن اراضی** و **تجمیع مدیریتی اراضی خرد کشاورزی**.

ماده (۱۹) قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (مصوب سال ۱۳۸۹)

به منظور افزایش تولید و ایجاد اشتغال، بانک‌های غیردولتی و مؤسسات مالی و اعتباری خصوصی و همچنین صندوق‌های غیردولتی حمایت از توسعه بخش کشاورزی (بخشی - شهرستانی - استانی - ملی - تخصصی و محصولی) **مجازند** برخی از پروژه‌ها از قبیل احداث گلخانه‌ها، مجتمع‌های گلخانه‌ای، دامپروری، شیلاتی، تولید قارچ، گیاهان دارویی، صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی و مراکز تحقیقاتی خصوصی را پس از اخذ مجوزهای لازم از وزارت جهاد کشاورزی و یا سازمان‌های تابعه با استفاده از منابع داخلی خود و همچنین در صورت نیاز، حساب ذخیره ارزی (برای مصارف ارزی بر اساس ارقام مندرج در بودجه‌های سنواتی) اجراء نموده و به یکی از روش‌های «فروش به قیمت تمام شده» و یا «اجاره به شرط تملیک اعیانی» به متقاضیان **با اولویت فارغ‌التحصیلان بیکار بخش کشاورزی** واگذار نمایند.

بند (۱) ذیل قسمت (الف) ماده ۲۷ قانون برنامه ششم توسعه

دولت مکلف است در راستای برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تقویت اقتصاد روستایی و توسعه اقتصاد صادرات محور در طول اجرای قانون برنامه هر سال، در **پنج‌هزار روستا** با توجه به استعدادها و ظرفیت‌های بومی و محیطی و قابلیت محلی-اقتصادی آن منطقه، با مشارکت نیروهای محلی و با بهره‌گیری از تسهیلات بانکی، حمایت‌های دولتی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، **برنامه توسعه اقتصادی و اشتغالزایی آن روستاها** را به‌وسیله سازمان استان تهیه کند و به تصویب شورای توسعه و برنامه‌ریزی استان مربوطه برساند. سازمان موظف است تعداد روستاهای سهمیه استانی را تا سه ماه اول سال اول اجرای قانون برنامه اعلام نماید.

قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی (مصوب سال ۱۳۹۶)

ماده ۱- به منظور تحقق اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به صندوق توسعه ملی اجازه داده می‌شود تا با هدف ارتقای تولید و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با تصویب هیأت امنای صندوق، **معادل ریالی یک میلیارد و پانصد میلیون** (۱.۵۰۰.۰۰۰.۰۰۰) دلار از منابع صندوق را به صورت قرض‌الحسنه نزد بانکهای کشاورزی، پست بانک و توسعه تعاون و صندوق کارآفرینی امید و صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی سپرده‌گذاری کند تا این منابع صرف اعطای تسهیلات به اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی برای ایجاد اشتغال در روستاها و شهرهای زیر ده هزار نفر جمعیت با اولویت روستاها و شهرهای زیر ده هزار نفر جمعیت واقع در مناطق مرزی و مناطق عشایری شود.

تبصره ۲- تسهیلات موضوع این ماده بین استان‌ها بر اساس **شاخص ترکیبی جمعیت روستایی، نرخ بیکاری و عکس درآمد سرانه استان** توزیع می‌شود.

ماده ۲- بانکها و صندوق‌های مذکور مکلفند بازپرداخت منابع صندوق توسعه ملی را تضمین نموده و حداقل معادل منابع موضوع این قانون از محل منابع خود و به صورت تلفیقی تسهیلات اعطاء نمایند.

ماده ۳- حداکثر دوره تنفس تسهیلات موضوع این قانون یک‌سال پس از بهره‌برداری طرحها تعیین می‌شود و دوره بازپرداخت تسهیلات **حداکثر شش‌سال** است که متناسب با نوع طرح محاسبه می‌شود.

تبصره ۲- بانکهای عامل و صندوق‌های مذکور در این قانون موظفند جهت تسهیل پرداخت تسهیلات مذکور از **انواع تضامین شامل سند منازل مسکونی روستایی، سند زمین کشاورزی، سند واحدهای دامپروری و تجاری در روستاها و نواحی صنعتی،** سفته دریافت نمایند که ارائه آن توسط روستاییان و عشایر امکان‌پذیر باشد.

ماده ۴- تسهیلات موضوع این قانون به طرح‌های غیردولتی در **حوزه کشاورزی**، منابع طبیعی، معادن کوچک، فناوری اطلاعات، گردشگری، صنایع دستی، کلیه فعالیت‌های مربوط به فرش دستباف و خدمات در **مناطق روستایی و عشایری** و همچنین برای تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی مستقر در **نواحی صنعتی روستایی و شهرهای زیر ده هزار نفر جمعیت** اختصاص می‌یابد.

ماده ۵- منابع موضوع این قانون در درون هر استان به نسبت **پنجاه درصد (۵۰٪)** بر اساس شاخص سهم بیکاران روستایی، جمعیت عشایری، مناطق مرزی و مناطق محروم **به صورت استانی** توزیع می‌گردد و **پنجاه درصد (۵۰٪)** باقیمانده **به صورت ملی** و بر اساس شاخصهای مصوب شورای عالی اشتغال و بر مبنای شاخصهای مصوب ستاد اقتصاد مقاومتی توزیع می‌شود.

ماده ۶- به منظور حسن اجرای این قانون و ارزیابی میزان پیشرفت کار، سازمان برنامه و بودجه کشور موظف است تا با **به کارگیری سامانه مناسب، بر نحوه اعطای تسهیلات و اشتغال ایجاد شده** نظارت کند.

دستگاههای اجرائی موظفند در چهارچوب اعلامی سازمان برنامه و بودجه کشور، اطلاعات مربوط به چهارچوب این نظارت را در سامانه ثبت کنند. سازمان موظف است تا گزارش عملکرد را **هر شش ماه یکبار** به مجلس شورای اسلامی ارائه کند.

ماده ۷- آیین‌نامه اجرائی این قانون مشتمل بر تکالیف و سهم هر یک از دستگاههای اجرائی ذی‌ربط در این زمینه، چهارچوب و شرایط عقد قرارداد عاملیت با سپرده‌گذاری، **نرخ سود میانگین شش درصد (۶٪)** بخشهای هدف، دوره بازپرداخت متناسب با نوع طرح، سازوکار تزریق تدریجی منابع و پذیرش طرحهای پیشنهادی سایر دستگاهها، پس از ابلاغ این قانون ظرف مدت دو ماه توسط سازمان برنامه و بودجه کشور **با همکاری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم ریاست جمهوری** در چهارچوب قوانین تهیه می‌شود و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

ماده (۴) آیین نامه اجرایی: سهم بخشها و فعالیتهای مختلف مندرج در ماده(۲) آیین نامه اجرایی از کل منابع

ردیف	مصادیق ماده(۲) این آیین نامه	بخش هدف	سهم هر بخش از کل منابع (درصد)
۱	موضوع بند (الف)	کشاورزی و منابع طبیعی	۴۵
۲	موضوع بند (ب)	صنایع و معادن کوچک	۱۰
۳	موضوع بند (پ)	فعالیت‌های خدماتی و فناوری اطلاعات	۱۵
۴		گردشگری	۱۰
۵	موضوع بند (ت)	صنایع دستی و فعالیت‌های فرش دستباف	۱۰
۶	موضوع بند (ث)	سرمایه در گردش واحدهای تولیدی مستقر در نواحی صنعتی روستایی و شهرهای زیر ده هزار نفر	۱۰

ماده (۵) آیین نامه اجرایی: هم استان‌های موضوع تبصره (۲) ماده (۱) قانون بر اساس شاخص ترکیبی جمعیت روستایی، نرخ بیکاری و عکس درآمد سرانه استان

ردیف	استان	سهام (درصد)	ردیف	استان	سهام (درصد)
۱	آذربایجان شرقی	۳/۶	۱۷	فارس	۴/۲۹
۲	آذربایجان غربی	۴	۱۸	قزوین	۲/۲۳
۳	اردبیل	۲/۹۵	۱۹	قم	۱/۶۹
۴	اصفهان	۳/۰۴	۲۰	کردستان	۳/۱
۵	البرز	۱/۸۷	۲۱	کرمان	۴/۶۸
۶	ایلام	۲/۵۹	۲۲	کرمانشاه	۴/۱۹
۷	بوشهر	۲/۳۴	۲۳	کهگیلویه و بویراحمد	۲/۵۵
۸	تهران	۲/۶۸	۲۴	گلستان	۳/۸۶
۹	چهارمحال و بختیاری	۳/۶۴	۲۵	گیلان	۳/۶۷
۱۰	خراسان جنوبی	۲/۸۱	۲۶	لرستان	۳/۰۲
۱۱	خراسان رضوی	۵/۰۹	۲۷	مازندران	۳/۹۴
۱۲	خراسان شمالی	۳/۱۳	۲۸	مرکزی	۲/۴۴
۱۳	خوزستان	۴/۰۲	۲۹	هرمزگان	۳/۴۴
۱۴	زنجان	۲/۳۸	۳۰	همدان	۳/۱۱
۱۵	سمنان	۲/۲	۳۱	یزد	۱/۹۸
۱۶	سیستان و بلوچستان	۵/۴۶			

تعاریف و مفاهیم

کار

کار آن دسته از فعالیتهای اقتصادی (فکری یا بدنی) است که به منظور کسب درآمد (نقدی یا غیرنقدی) صورت پذیرد و هدف آن تولید کالا یا ارائه خدمت باشد (خود اشتغال و مزد و حقوق بگیر).

شاغل

افراد ۱۵ ساله و بیشتر که در طول هفته مرجع، طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده و یا بنا به دلایلی به طور موقت کارشان را ترک کرده باشند. افرادی که بدون دریافت مزد برای یکی از اعضای خانوار خود که با وی نسبت خویشاوندی دارند، کار می کنند (کارکنان فامیلی بدون مزد)؛ کارآموزانی که در دوره کارآموزی فعالیتی در ارتباط با فعالیت مؤسسه محل کارآموزی انجام می دهند، یعنی مستقیماً در تولید کالا یا ارائه خدمات سهیم هستند؛ **محصلانی** که در هفته مرجع مطابق تعریف، کار کرده اند و تمام افرادی که در **نیروهای مسلح** به صورت کادر دائم یا موقت خدمت می کنند (نیروهای مسلح شامل پرسنل کادر، درجه داران و سربازان وظیفه نیروهای نظامی و انتظامی) از جمله گروههای افراد شاغل محسوب می شوند.

زمان آماری (هفته مرجع)

زمان آماری برای تعیین وضع فعالیت، دومین و سومین هفته تقویمی (شنبه تا جمعه) **ماه میانی هر فصل** است که هفته مرجع نامیده می شود.

بیکار

افراد ۱۵ ساله و بیشتر که سه معیار را همزمان دارا باشند:

۱. در هفته مرجع **فاقد کار** باشند (دارای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی نباشند)؛

۲. در هفته مرجع و سه هفته قبل از آن **جویای کار** باشند (اقدامات مشخصی را به منظور جستجوی اشتغال مزدبگیری و یا خوداشتغالی به عمل آورده باشند).

۳. در هفته مرجع و یا هفته بعد از آن برای اشتغال مزدبگیری یا خوداشتغالی، **آماده برای کار** باشند. افرادی که به دلیل آغاز به کار در آینده و یا انتظار بازگشت به شغل قبلی، جویای کار نبوده، ولی فاقد کار و آماده برای کار بوده اند، نیز بیکار محسوب می شوند.

نیروی کار (جمعیت فعال)

مجموع جمعیت شاغل و بیکار است.

اشتغال ناقص

افراد دارای اشتغال ناقص شامل تمام شاغلانی است که در هفته مرجع، حاضر در سرکار یا غایب موقت از محل کار بوده و به دلایل اقتصادی نظیر رکود کاری، پیدا نکردن کار با ساعت کار بیشتر، قرار داشتن در فصل غیرکاری و... **کمتر از ۴۴ ساعت کار** کرده، خواهان و آماده برای انجام کار اضافی در هفته مرجع بوده‌اند.

$$\text{نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت اقتصادی)} = \frac{\text{جمعیت فعال ۱۵ ساله و بیشتر}}{\text{جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر}} \times ۱۰۰$$

$$\text{نسبت اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیشتر}}{\text{جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر}} \times ۱۰۰$$

$$\text{نسبت بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار ۱۵ ساله و بیشتر}}{\text{جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر}} \times ۱۰۰$$

$$\text{نرخ بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار ۱۵ ساله و بیشتر}}{\text{جمعیت فعال ۱۵ ساله و بیشتر}} \times ۱۰۰$$

$$\text{نرخ اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیشتر}}{\text{جمعیت فعال ۱۵ ساله و بیشتر}} \times ۱۰۰$$

بهره‌برداری کشاورزی

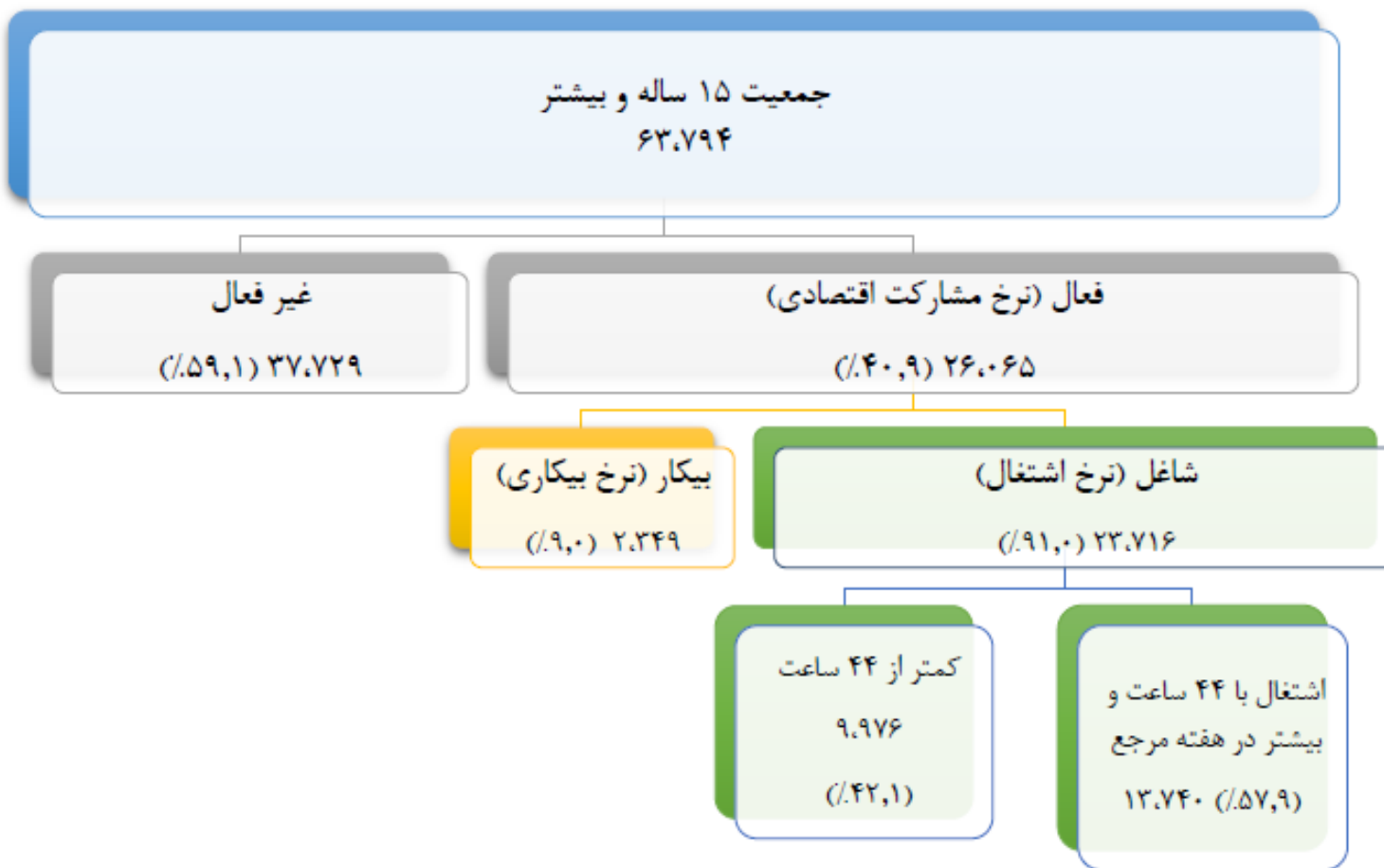
واحد تولیدی اقتصادی شامل یک یا چند فعالیت کشاورزی در محدوده جغرافیایی مشخص (آبادی یا شهر) است که تحت مدیریت واحد (حقیقی یا حقوقی) قرار دارد (بهره‌برداری اختصاصی، شرکتی و شریکی).

بهره‌بردار کشاورزی

شخصی حقیقی یا حقوقی که به تنهایی یا با مشارکت دیگران، مدیریت امور بهره‌برداری کشاورزی و مسئولیت فنی و اقتصادی آن را به عهده داشته و مستقیماً در سود و زیان آن سهیم است..

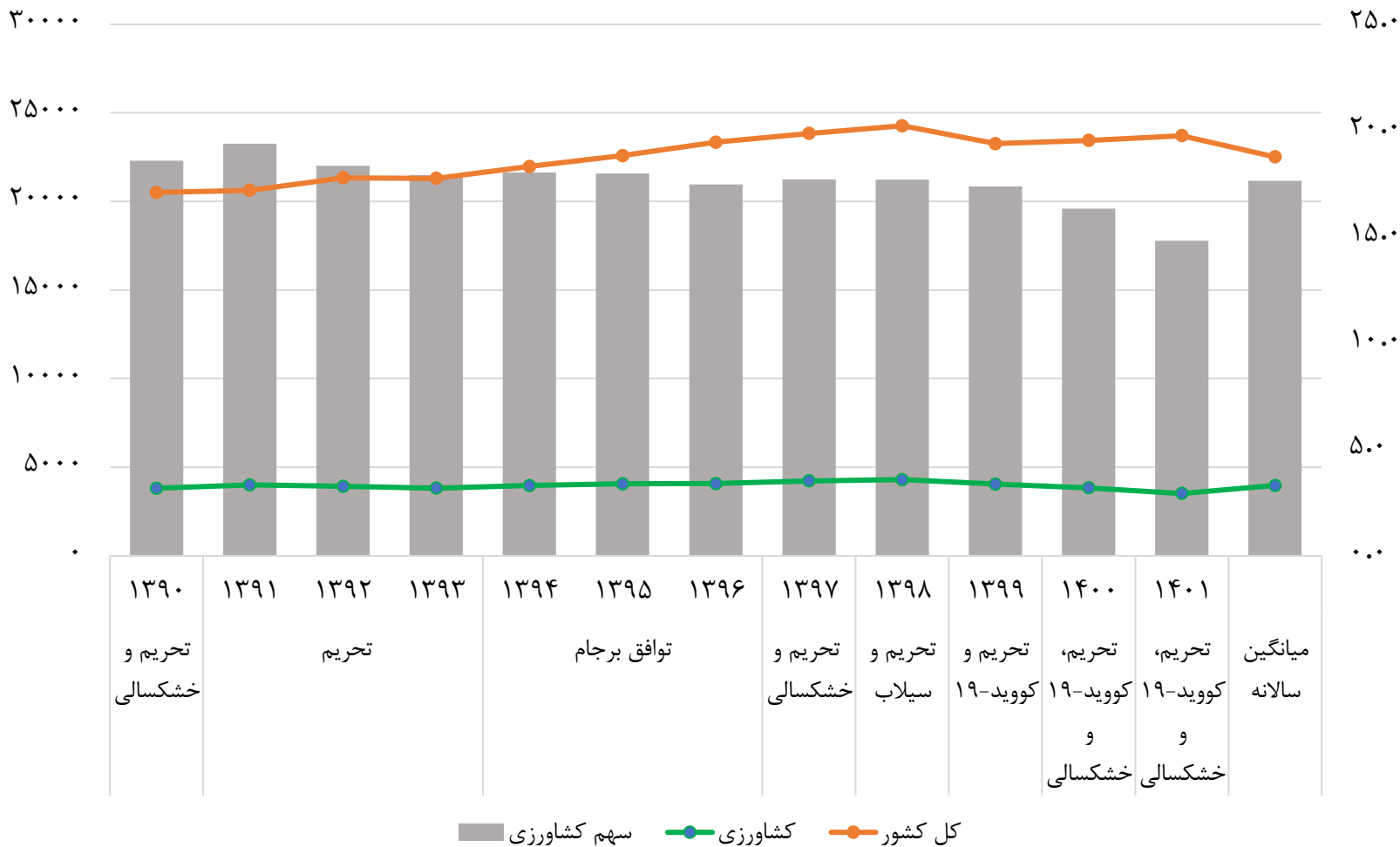

آمارها چه می‌گویند؟

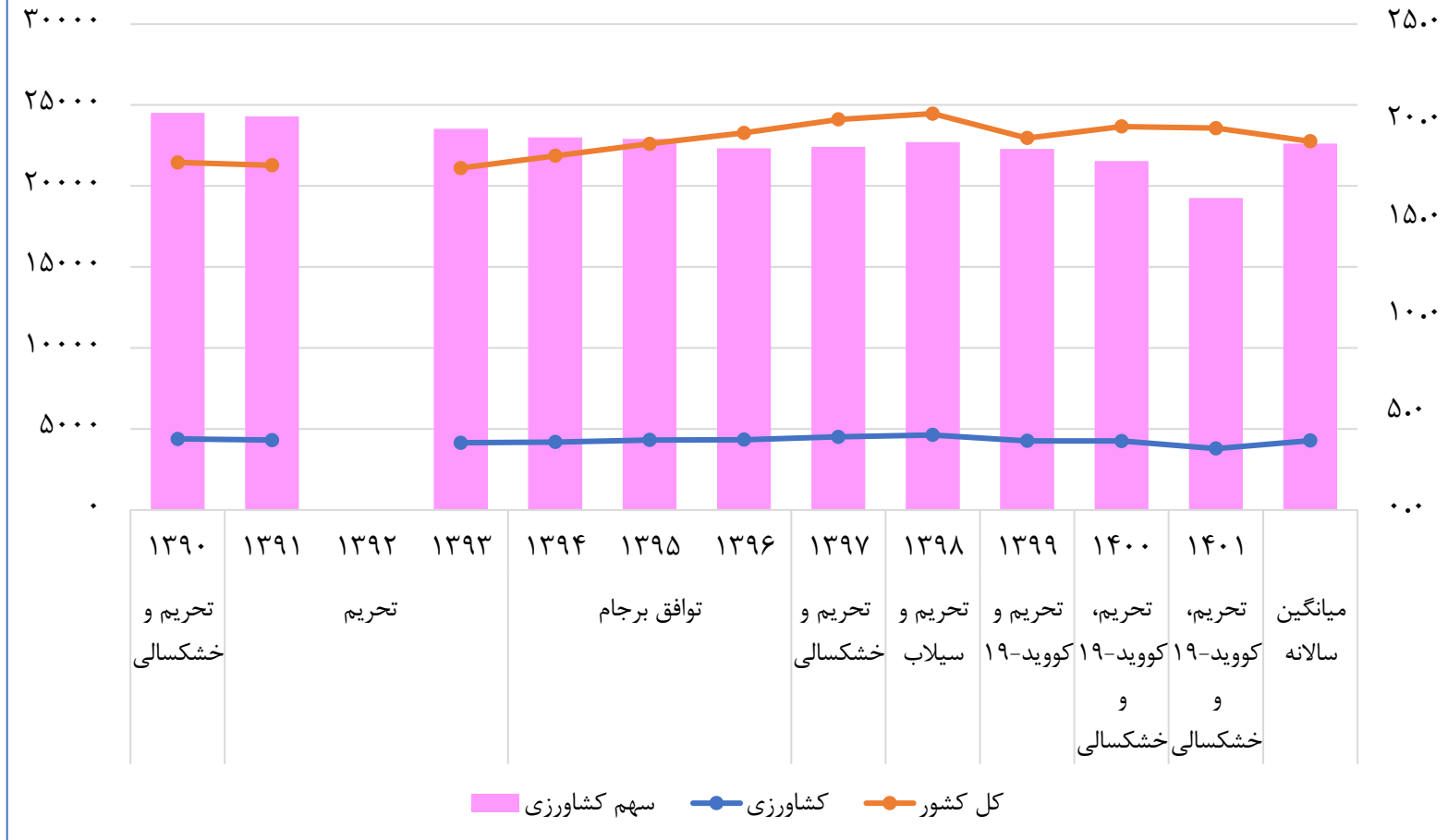
شاخصهای عمده بازار کار در سال ۱۴۰۱ (ارقام به هزار نفر)
منبع: مرکز آمار ایران (چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۴۰۱)

میزان و سهم اشتغال سالانه کشاورزی (هزار نفر، درصد)

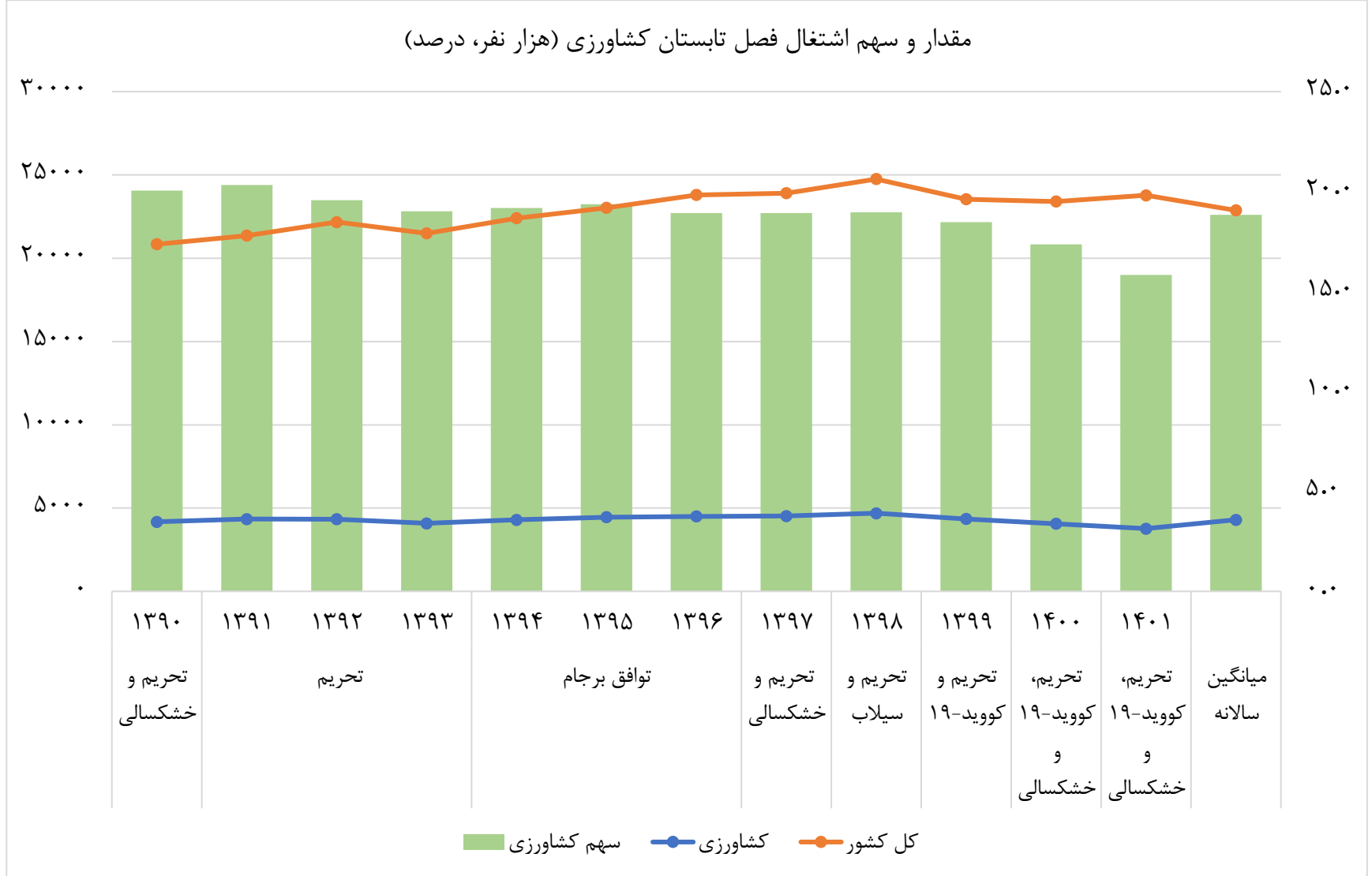

منبع داده‌ها: مرکز آمار ایران

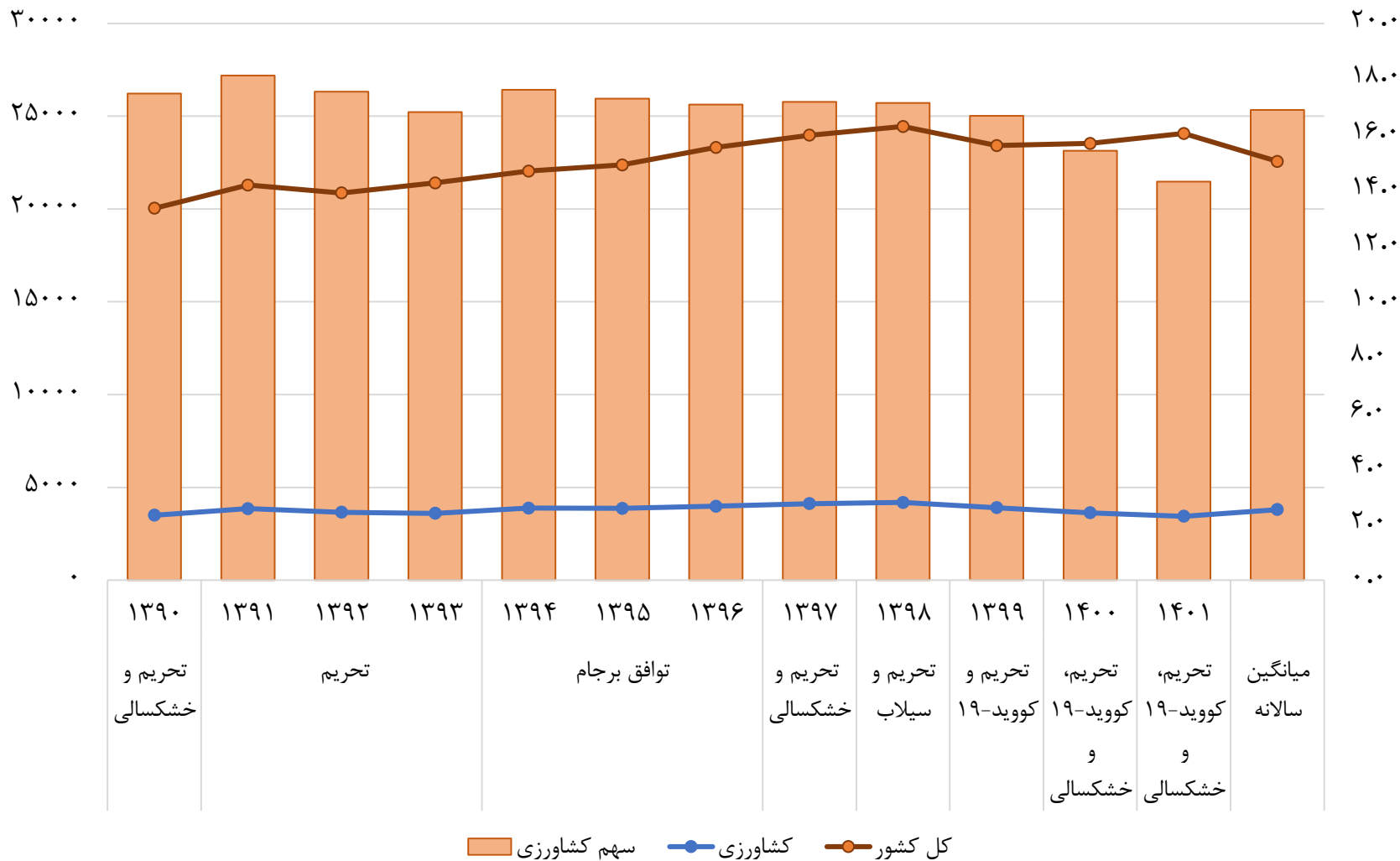
میزان و سهم اشتغال فصل بهار کشاورزی (هزار نفر، درصد)

مقدار و سهم اشتغال فصل تابستان کشاورزی (هزار نفر، درصد)

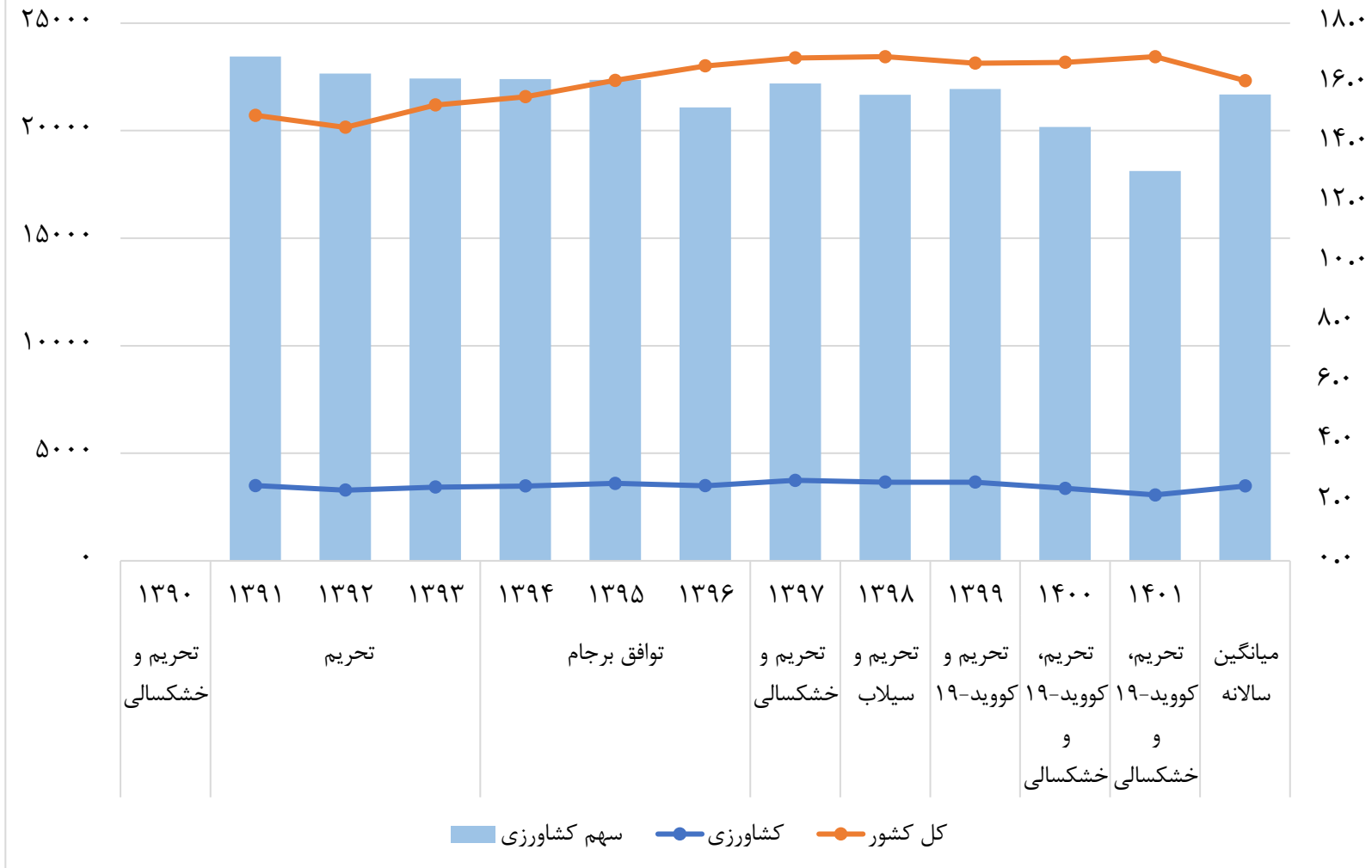

مقدار و سهم اشتغال فصل پاییز کشاورزی (هزار نفر، درصد)

مقدار و سهم اشتغال فصل زمستان کشاورزی (هزار نفر، درصد)

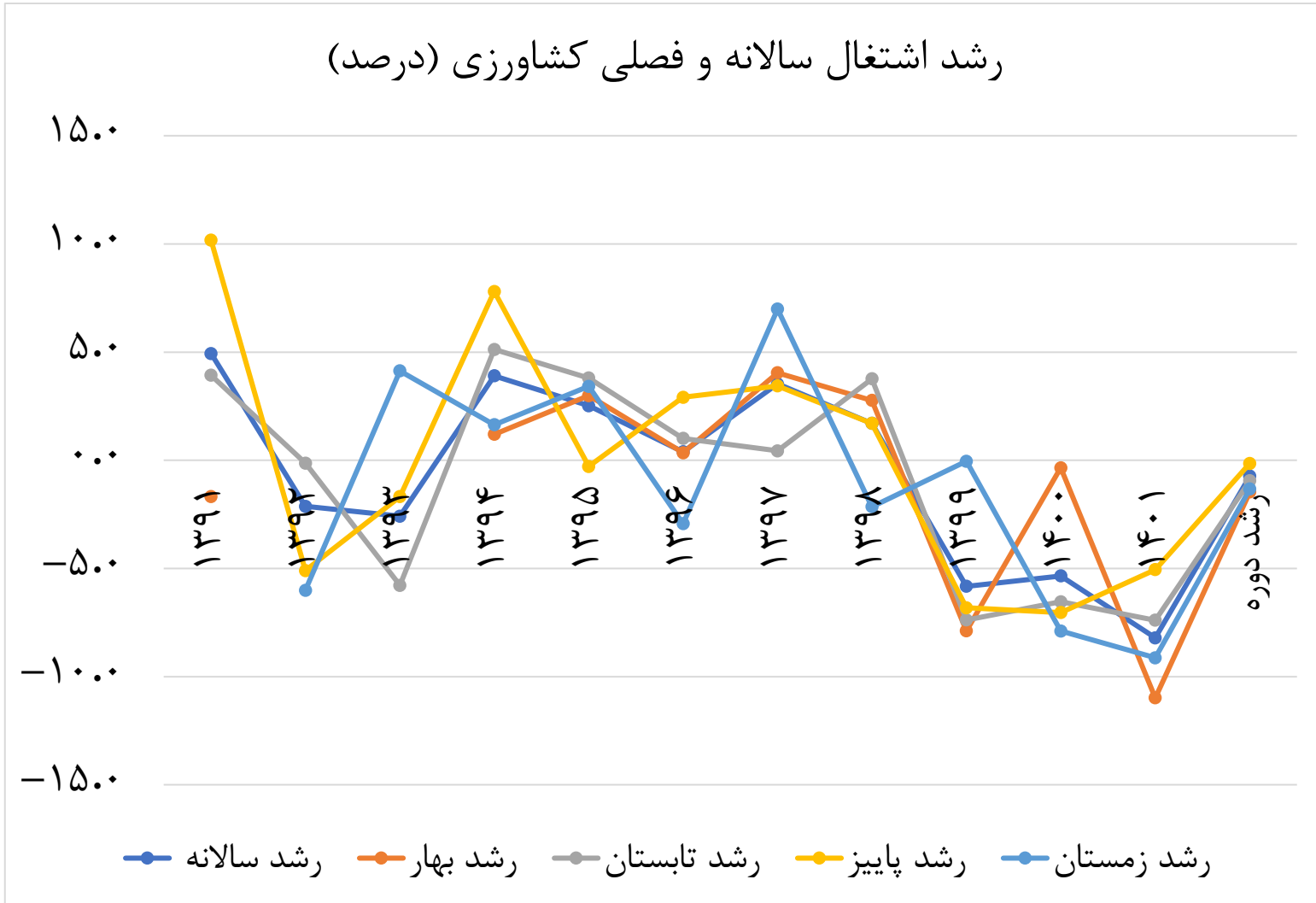
جدول (۱). وضعیت اشتغال سالانه به تفکیک بخش‌های اقتصادی در طول سال‌های برنامه‌ی ششم توسعه (هزار نفر، درصد)

اشتغال کشاورزی				اشتغال صنعت			اشتغال خدمات			کل اشتغال کشور			رویدادها	سال
رشد هدف برنامه	رشد	سهم	مقدار	رشد هدف برنامه	رشد	مقدار	رشد هدف برنامه	رشد	مقدار	رشد هدف برنامه	رشد	مقدار		
۳.۹	۰.۴	۱۷.۵	۴۰۷۷	۴.۸	۴.۸	۷۵۴۵	۵.۹	۳.۵	۱۱۷۲۲	۳.۹	۳.۴	۲۳۳۴۴	برجام	۱۳۹۶
	۳.۳	۱۷.۷	۴۲۱۳		۱.۱	۷۶۲۸		۲.۱	۱۱۹۶۸		۲.۰	۲۳۸۰۹	بازگشت تحریم	۱۳۹۷
	۱.۹	۱۷.۷	۴۲۹۳		۱.۸	۷۷۶۶		۲.۰	۱۲۲۱۳		۱.۹	۲۴۲۷۲	تحریم اقتصادی	۱۳۹۸
	۵.۸-	۱۷.۴	۴۰۴۳		۰.۲-	۷۷۴۹		۶.۱-	۱۱۴۷۰		۴.۲-	۲۳۲۶۲	تحریم اقتصادی، کووید-۱۹، خشکسالی نسبی	۱۳۹۹
	۵.۳-	۱۶.۳	۳۸۲۷		۲.۳	۷۹۲۹		۱.۹	۱۱۶۸۸		۰.۸	۲۳۴۴۴	تحریم اقتصادی، کووید-۱۹، تشدید خشکسالی	۱۴۰۰

منابع داده‌ها: (۱). مرکز آمار ایران، سال‌های مختلف (۲). قانون برنامه‌ی پنجساله‌ی ششم توسعه (ماده ۳)

رشد اشتغال سالانه و فصلی بخش کشاورزی ایران در دهه ۱۳۹۰

رشد اشتغال سالانه و فصلی بخش کشاورزی (درصد)

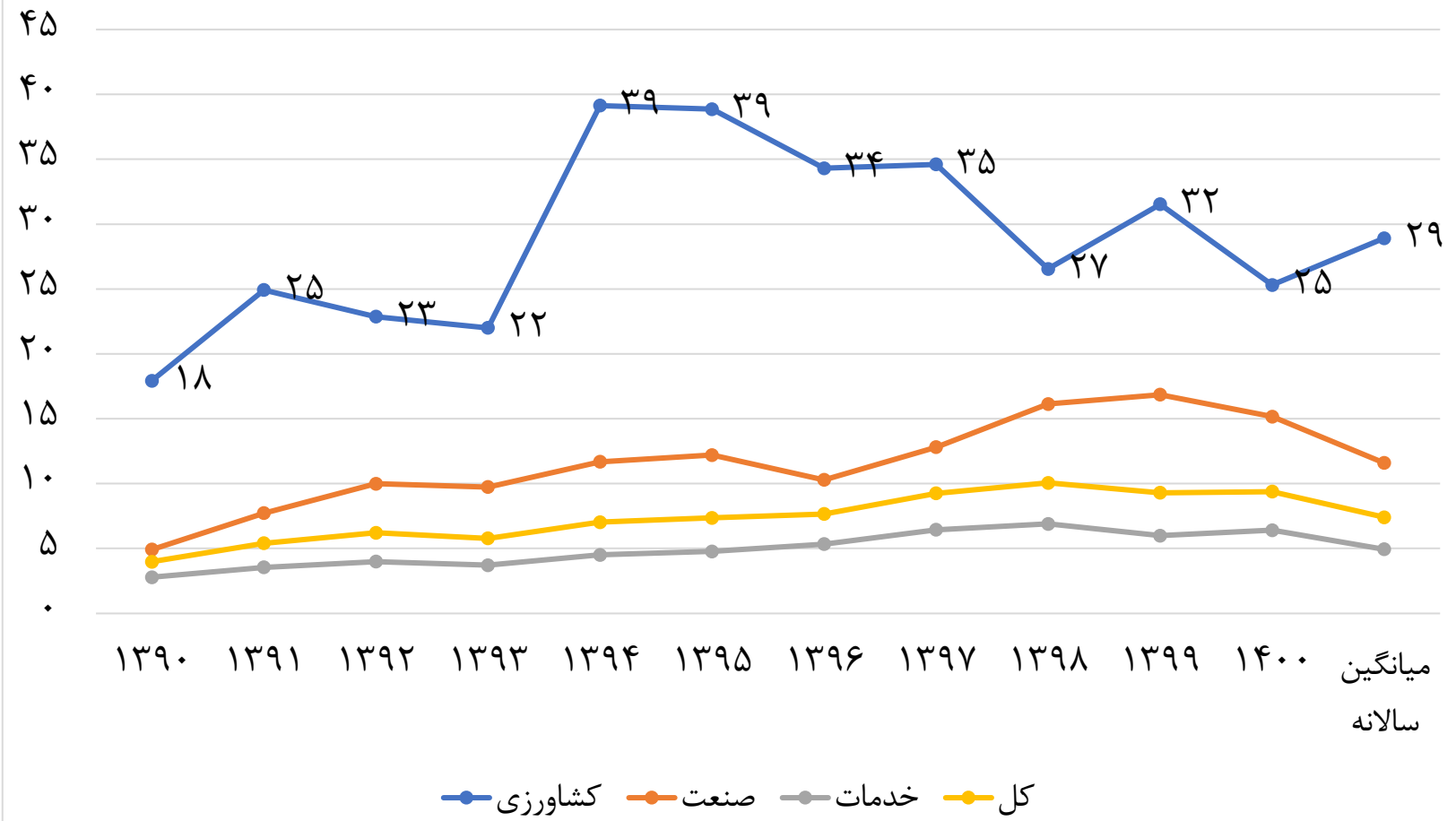
جدول (۲). اشتغال بخش‌های اقتصادی ایران در فاصله سالهای ۱۳۹۰ و ۱۴۰۰ به تفکیک جنس و نقاط
(هزار نفر، درصد)

۱۴۰۰					۱۳۹۰					شرح	
نقاط روستایی	نقاط شهری	زن	مرد	کل	نقاط روستایی	نقاط شهری	زن	مرد	کل		
۲۷۰۵	۱۱۲۲	۸۱۹	۳۰۰۹	۳۸۲۷	۳۰۹۶	۷۱۴	۸۲۵	۲۹۸۵	۳۸۱۰	تعداد	کشاورزی
۴۶	۶	۲۴	۱۵	۱۶.۳	۵۰	۵	۲۶	۱۷	۱۸.۶	سهم	
۱۷۲۷	۶۲۰۳	۹۳۶	۶۹۹۳	۷۹۲۹	۱۷۲۲	۵۱۲۵	۷۳۱	۶۱۱۵	۶۸۴۷	تعداد	صنعت
۳۰	۳۵	۲۱	۳۵	۳۳.۱	۲۱	۳۶	۲۳	۳۵	۳۳.۴	سهم	
۱۴۱۸	۱۰۲۷۰	۱۶۳۰	۱۰۰۵۷	۱۱۶۸۸	۱۳۲۴	۸۵۲۹	۱۵۸۱	۸۲۷۲	۹۸۵۳	تعداد	خدمات
۲۴	۵۱	۴۱	۵۰	۴۹.۹	۲۲	۵۹	۵۰	۴۱	۴۱.۰	سهم	
۵۸۵۰	۱۷۵۹۴	۳۳۸۵	۲۰۰۵۹	۲۳۴۴۴	۶۱۴۲	۱۴۳۶۸	۳۱۳۸	۱۷۳۷۲	۲۰۵۱۰	تعداد	کل کشور
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	سهم	

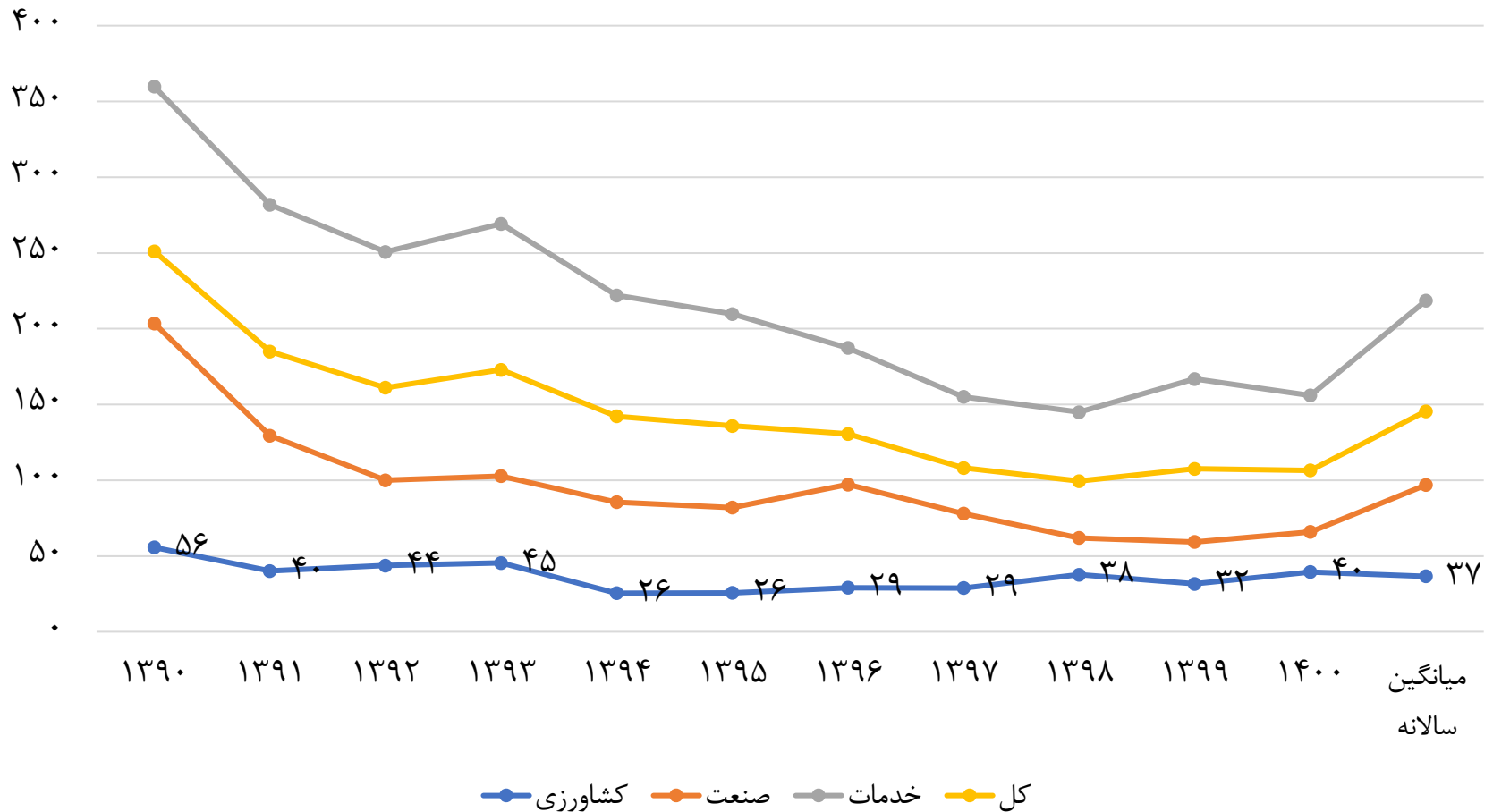
جدول (۳). تغییرات اشتغال بخشهای اقتصادی در فاصله سالهای ۱۳۹۰ و ۱۴۰۰ به تفکیک جنس و نقاط
(هزار نفر، درصد)

تغییرات سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۰					شرح	
نقاط روستایی	نقاط شهری	زن	مرد	کل		
-۳۹۱	۴۰۸	-۷	۲۴	۱۷	تعداد	کشاورزی
-۴.۲	۱.۴	-۲.۱	-۲.۲	-۲.۳	سهم	
۵	۱۰۷۸	۲۰۵	۸۷۸	۱۰۸۳	تعداد	صنعت
۱.۵	-۰.۴	۴.۳	-۰.۳	۰.۴	سهم	
۹۴	۱۷۴۰	۴۹	۱۷۸۶	۱۸۳۴	تعداد	خدمات
۲.۷	-۱.۰	-۲.۲	۲.۵	۱.۸	سهم	
-۲۹۲	۳۲۲۶	۲۴۷	۲۶۸۷	۲۹۳۴	تعداد	کل کشور

نسبت اشتغال به سرمایه گذاری (نفر به میلیارد ریال، ۱۰۰=۱۳۹۵)

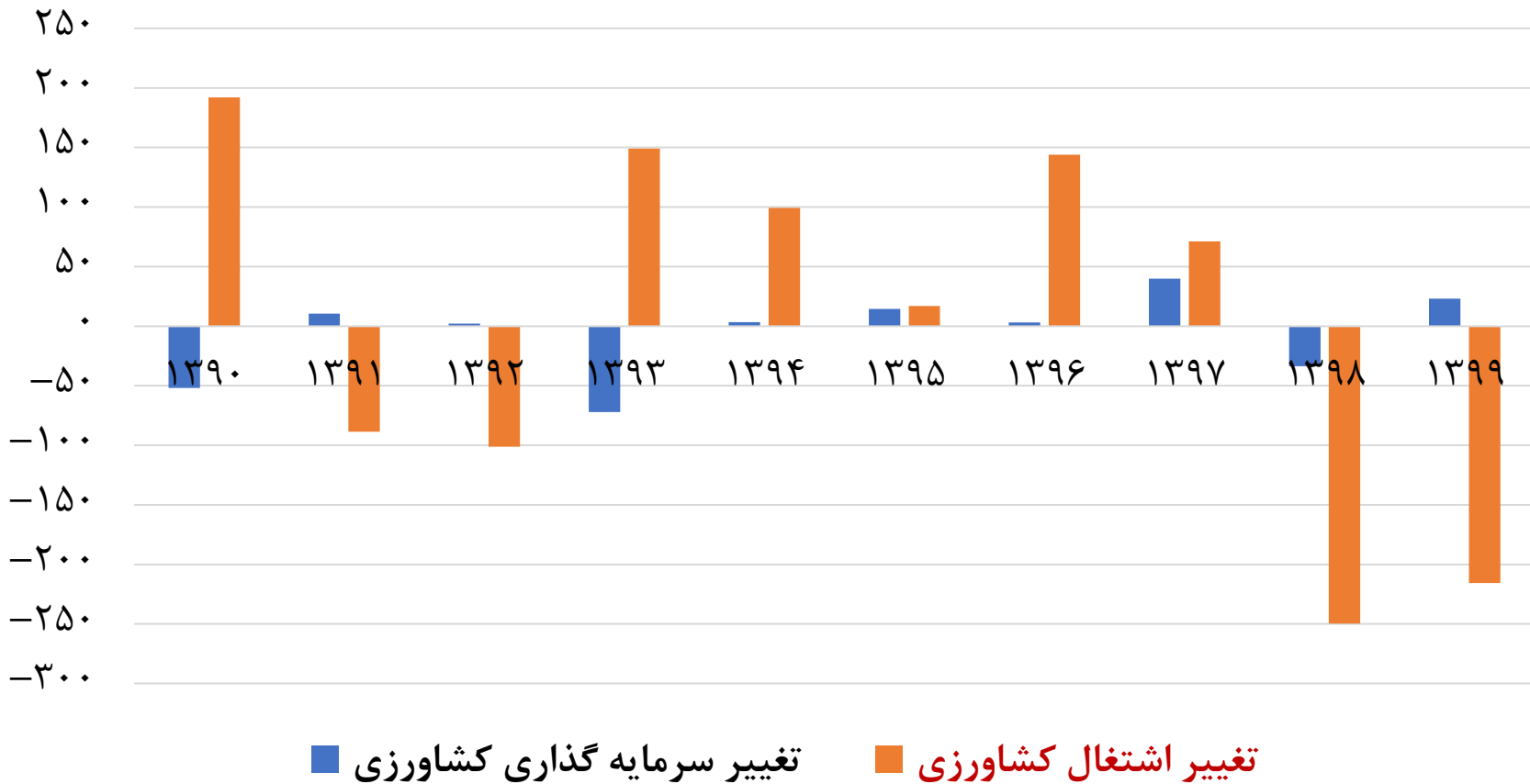

سرمایه گذاری سرانه نیروی کار (میلیون ریال، ۱۰۰=۱۳۹۵)

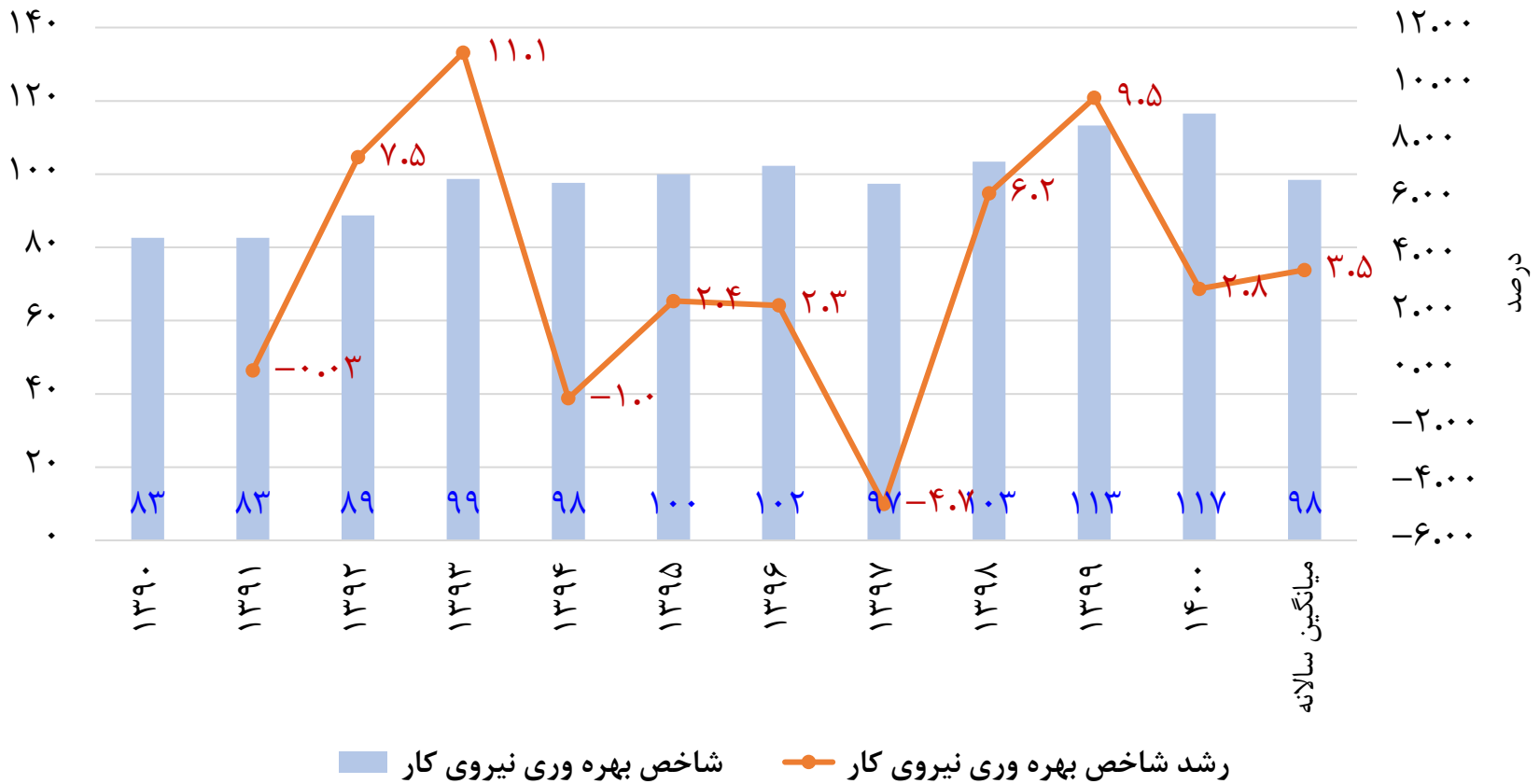
تغییرات سرمایه گذاری و اشتغال در بخش کشاورزی

(هزار میلیارد ریال، هزار نفر، ۱۰۰=۱۳۹۵)

بهره‌وری نیروی کار کشاورزی (۱۳۹۵=۱۰۰)

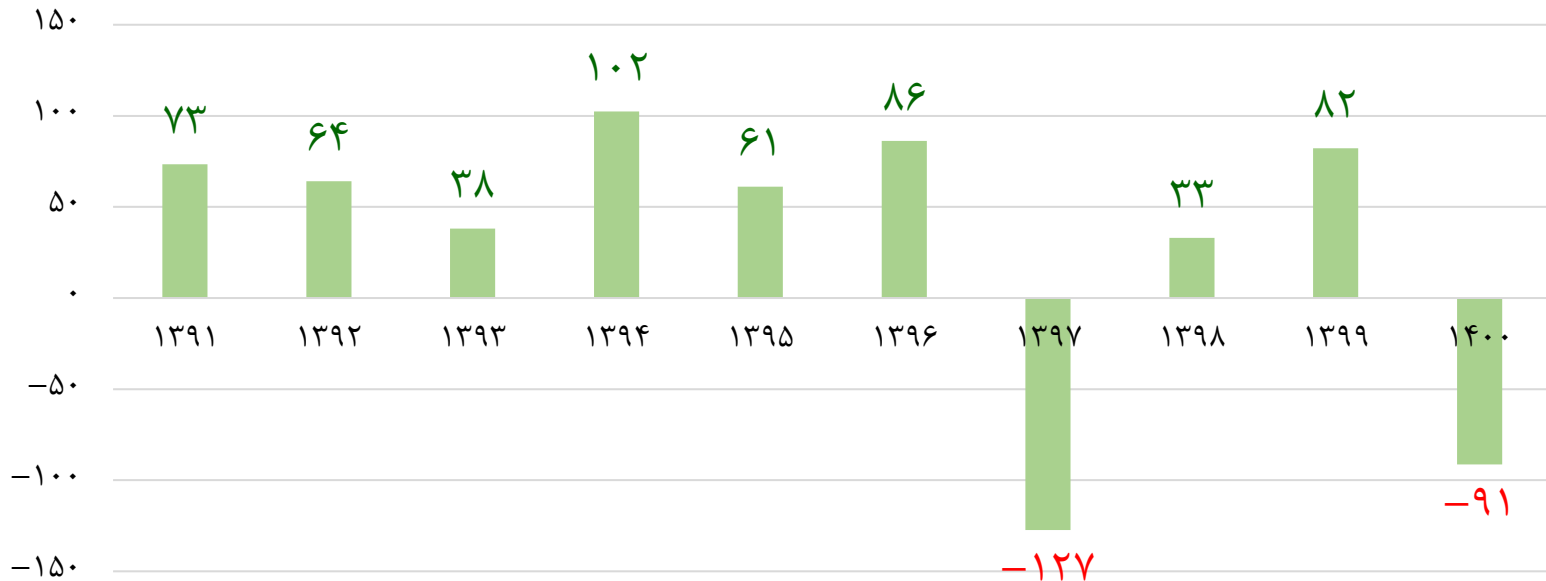

شاخص ILOR (Incremental Labor Output Ratio)

نشان می‌دهد که به طور متوسط برای ایجاد یک واحد ارزش افزوده به چه میزان نیروی کار در طی یک دوره‌ی معین، نیاز است. هر قدر این شاخص برای یک بخش، کوچک‌تر باشد، کارایی و بازدهی نیروی کار در آن بخش، بیشتر است.

نسبت فزاینده کار به تولید در کشاورزی

(میلیارد ریال، نفر، ۱۳۹۵=۱۰۰)

منابع داده‌ها: (۱). مرکز آمار ایران (۲). بانک مرکزی ج.ا.ا.

فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از تحولات اشتغال بخش کشاورزی ایران

نیروی کار بالفعل مرتبط با بخش کشاورزی

- نیروی کار ساده جوان.
- نیروی کار ماهر، باتجربه و مسن.
- نیروی کار متخصص (دانش‌آموختگان رشته‌های کشاورزی) با تجربه و بی‌تجربه.

نیروی کار بالقوه مرتبط بخش کشاورزی

- دانش‌آموختگان رشته‌های مختلف کشاورزی.
- نیروی کار ساده و جوان روستایی.

جدول (۴). توزیع بهره‌برداری‌های کشاورزی متعلق به اشخاص حقیقی بر حسب وضع سواد و مدرک تحصیلی بهره‌بردار در سال ۱۳۹۳

شرح	جمع	ابتدایی و غیر رسمی	راهنمایی، متوسطه و پیش دانشگاهی	فوق دیپلم و بالاتر کشاورزی	فوق دیپلم و بالاتر غیر کشاورزی
با سواد (نفر)	۲۶۳۰۶۰۴	۱۴۰۶۹۷۴	۱۰۱۴۲۴۳	۳۱۶۴۱	۱۷۷۷۴۶
سه‌م باسواد (درصد)	۶۶	۳۵	۲۵	۱	۴
بی سواد (نفر)			۱۳۷۶۲۸۵		
سه‌م بی سواد (درصد)			۳۴		

منبع داده‌ها: مرکز آمار ایران

عوامل بازدارنده اشتغال دانش‌آموختگان کشاورزی

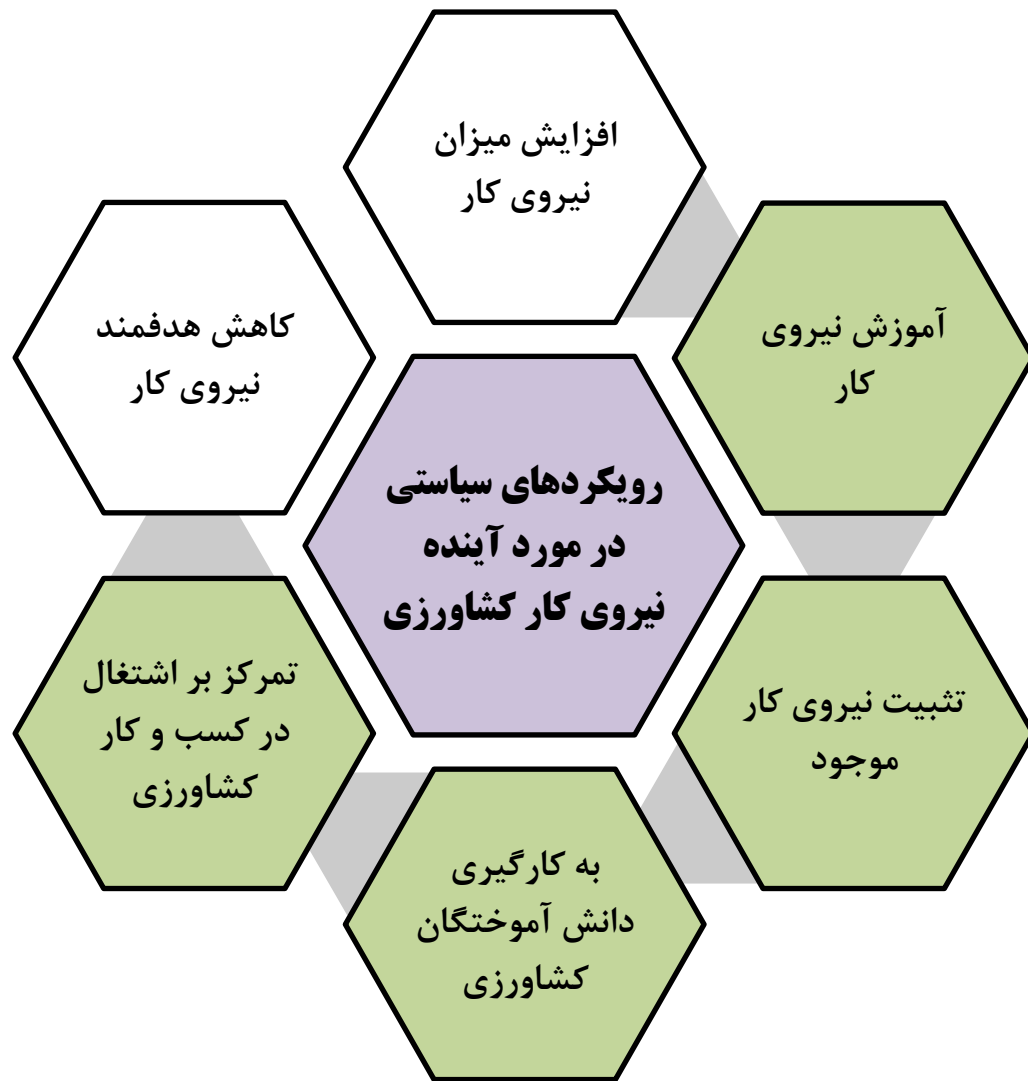
(موحدی، ۱۳۹۶)

- کیفیت پایین و محتواهای نامناسب برنامه‌های درسی دانشگاهها،
- ماهر نبودن مدرسان دانشگاه در آماده‌سازی دانشجویان برای ورود به بازار کار،
- نداشتن آشنایی کافی با کارآفرینی در دوران تحصیل،
- کمبود خدمات و حمایت‌های مشاوره‌ای به دانش‌آموختگان،
- نبود زیرساخت‌های کافی،
- چالش‌های فردی و مهارتی (نظیر نداشتن اعتماد به نفس و روحیه کار و مهارت‌های لازم بین دانشجویان و دانش‌آموختگان)،
- نبود اعتبارات و امکانات مالی کافی،
- نبود زمینه ارتباط و هماهنگی بین سازمان‌های مرتبط با کشاورزی،
- نبود قانون مناسب اداری،
- چالش‌های فرهنگی و اجتماعی،
- چالش‌های ساختاری اقتصاد کشاورزی کشور.

الزامات مقابله با تهدیدهای ناشی از تحولات منفی نیروی کار در بخش کشاورزی

- برنامه ریزی برای حفظ و بهره برداری پایدار از منابع پایه کشاورزی (آب، خاک، زیست بوم و ...)
- برنامه ریزی برای حضور نیروی کار متخصص (دانش‌آموختگان رشته‌های کشاورزی) با تجربه و بی‌تجربه در واحدهای کشاورزی.
- اصلاح رابطه مبادله بخش کشاورزی با سایر بخشهای اقتصادی.
- تخصیص منابع مالی با نرخ بهره ترجیحی برای سرمایه گذاری هدفمند مبتنی بر فناوری جدید در کشاورزی.
- تداوم حمایت‌های هدفمند دولت از بخش کشاورزی.
- تسریع در گسترش برنامه جمع و یکپارچه سازی واحدهای کشاورزی (قانون جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و ایجاد قطعات مناسب فنی، اقتصادی (مصوب ۱۳۸۵) و طرح تشویقی برای یکپارچه سازی اراضی کشاورزی).

سیاست مناسب در مورد اشتغال بخش کشاورزی در آینده

الزامات به کارگیری نیروی کار متخصص و تثبیت اشتغال کشاورزی

الف). ایجاد کار شایسته در کشاورزی (ویژگیهای کار شایسته):

- ❖ ایجاد شغل کامل
- ❖ کرامت نیروی کار
- ❖ دستمزد عادلانه (۸ ساعت کار روزانه)
- ❖ پایداری شغل

ب). توجه به مقوله سه جانبه گرایی:

- دولت
- کارگر: دائمی و موقت (فصلی)
- کارفرما (در کشاورزی بخش زیادی از کارفرمایان، کارگر خود هستند).

ج). رشد اقتصادی پایدار کشاورزی

د). حفظ منابع پایه کشاورزی

سند ملی کار شایسته

(مصوب ۱۳۹۸/۲/۲۹ هیات وزیران)

به استناد بند (ز) ماده (۴) و ماده (۱۲۰) قانون برنامه پنجساله ششم توسعه

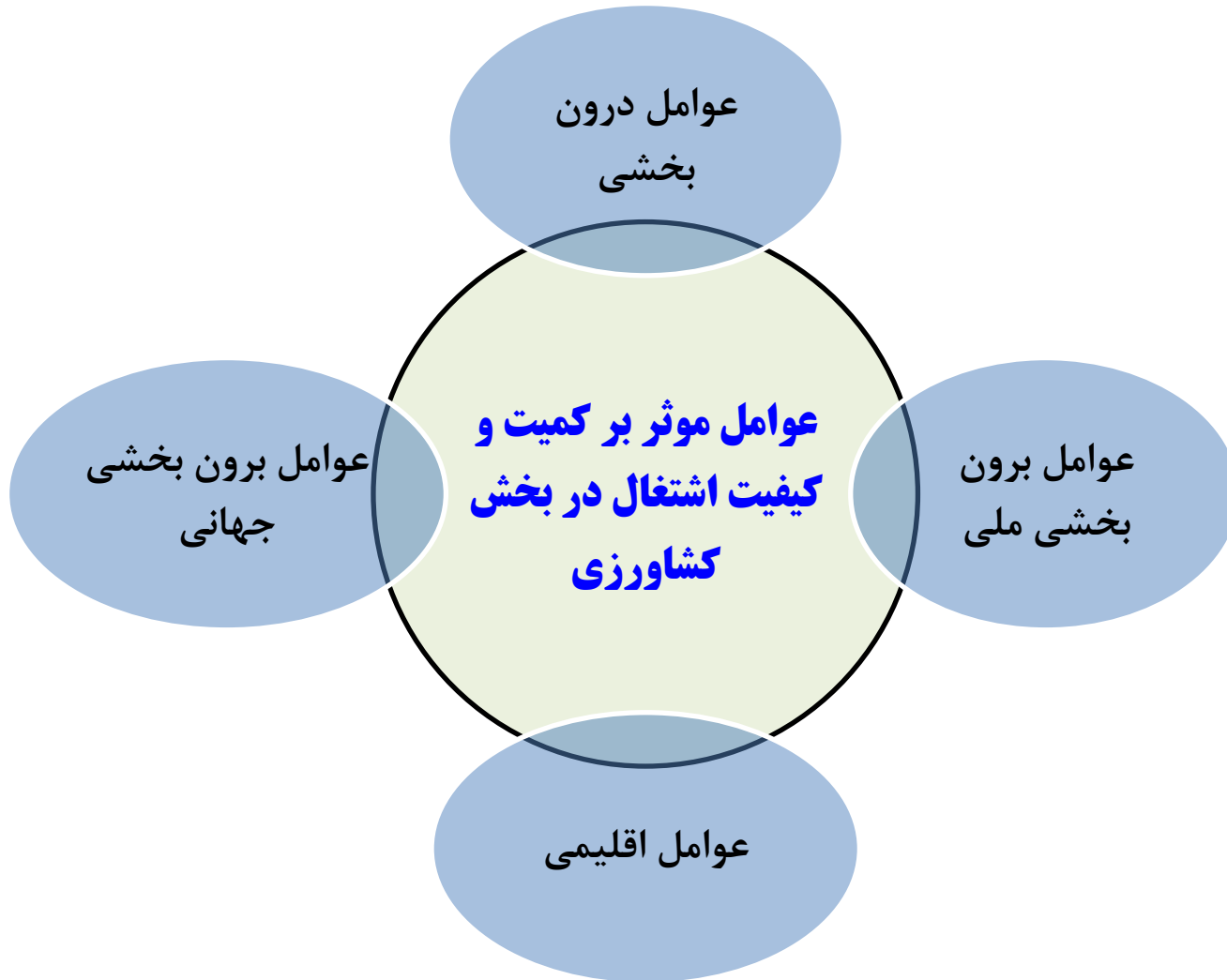

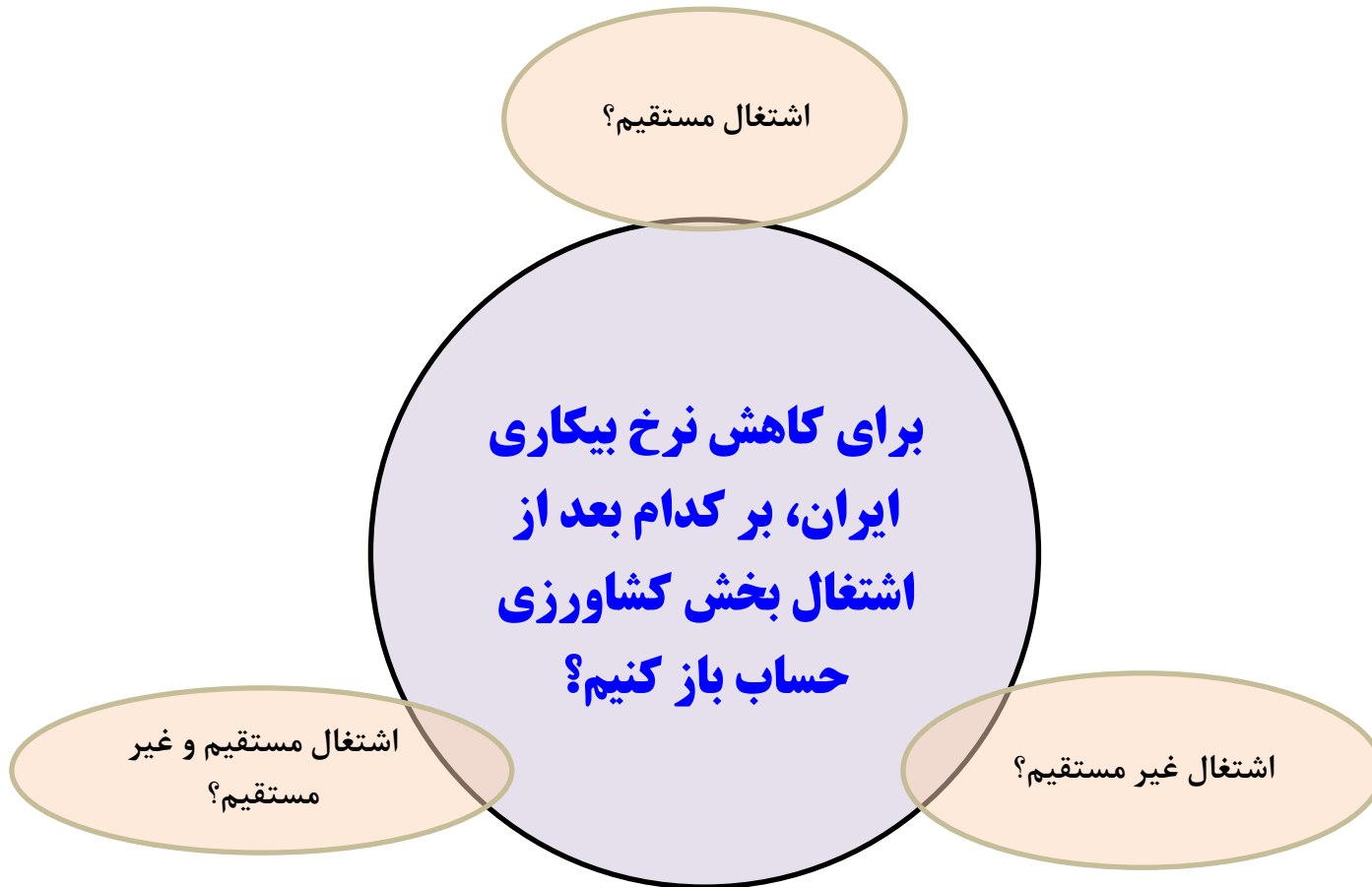

بخش کشاورزی؛ دارای رتبه ۷ در ایجاد **اشتغال مستقیم** و دارای پتانسیل بالا در ایجاد **اشتغال غیرمستقیم**.

(خرمی، احمد رضا. ۱۳۹۶). «تحقق توسعه اقتصادی از طریق اشتغال بخش کشاورزی (مطالعه موردی استان همدان)». اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۵(۹۷): ۲۵-۲۵.

نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی

مهمترین نتایج

- کاهش سهم اشتغال کشاورزی از ۱۸.۶ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۱۴.۸ درصد در سال ۱۴۰۱
- کاهش اشتغال کشاورزی از ۴۲۹۳ هزار نفر در سال ۱۳۹۸ به ۳۵۱۳ هزار نفر در سال ۱۴۰۱
- عدم تحقق رشد اشتغال کشاورزی در برنامه ششم توسعه (هدف: ۳.۹ درصد، تحقق: ۱.۱- درصد)
- کاهش نرخ رشد اشتغال زنان در کشاورزی در دهه ۱۳۹۰ (دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۱: ۴.۴- درصد)
- افزایش اشتغال شهری برای کشاورزی در فاصله سالهای ۱۳۹۰ و ۱۴۰۰ (۴۰۸ هزار نفر)
- افزایش نسبت اشتغال به سرمایه گذاری کشاورزی از ۱۸ نفر میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۲۵ نفر میلیارد ریال در سال ۱۴۰۰
- کاهش سرمایه گذاری سرانه نیروی کار کشاورزی از ۵۶ میلیون ریال به ۴۰ میلیون ریال در سال ۱۴۰۰
- نوسان زیاد در شاخصهای بهره‌وری نیروی کار کشاورزی.
- عدم تعیین میزان و کیفیت اشتغال کشاورزی در فرآیند توسعه کشاورزی از سوی برنامه ریزان.

پیشنهاد‌های سیاستی

- به نظر می‌رسد که با در نظر گرفتن جمیع جوانب (از جمله تحقق رشد اقتصادی بالا و پایدار برای بخش کشاورزی)، رویکرد مناسب در زمینه‌ی اشتغال در بخش کشاورزی باید به جای افزایش اشتغال، «**حفظ اشتغال موجود**» باشد.
- به منظور حفظ اشتغال سالانه‌ی بخش کشاورزی در سطح ۴.۱ میلیون نفر (متوسط عملکرد نیمه‌ی دوم دهه‌ی ۱۳۹۰)، باید **مدیریت سریع آثار مخرب عوامل برونزا به‌ویژه خشکسالی** را (از کانال افزایش سرمایه‌گذاری، تامین منابع آبی پایدار، افزایش بهره‌وری آب، حمایت مالی از کشاورزان آسیب‌دیده و ...) در بخش کشاورزی کشور، به عنوان نخستین اقدام سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کلان اقتصاد و بخش کشاورزی تعریف شود. در غیر این صورت، هم کاهش اشتغال کشاورزی و هم عدم تحقق رشدهای اقتصادی هدف بخش کشاورزی فصلی و سالانه در طول برنامه هفتم توسعه، گریزناپذیر خواهد شد.
- رویکرد سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کشور در زمینه‌ی اشتغال در کشاورزی، به جای تمرکز بر افزایش اشتغال مستقیم در این بخش بایستی بر سرمایه‌گذاری در فعالیتهای پسین و پیشین آن (به عنوان بخشی از **کسب و کار کشاورزی**)، بهبود محیط کسب و کار و حمایت از کشاورزی هوشمند متمرکز باشد.
- به جای تاکید صرف بر افزایش کمی اشتغال کشاورزی از سوی برنامه‌ریزان کلان اقتصاد، لازم است که ذیل برنامه‌ی تثبیت میزان اشتغال موجود بر **ارتقای کیفیت نیروی کار شاغل در بخش کشاورزی** از طریق آموزش‌های مداوم و هدفمند در کنار **جایگزینی دانش‌آموختگان رشته‌های مختلف کشاورزی** به جای نیروی کار مسن و کم‌سواد/ بی‌سواد فعال در بخش کشاورزی تمرکز گردد.

سپاس از همراهی شما بزرگواران